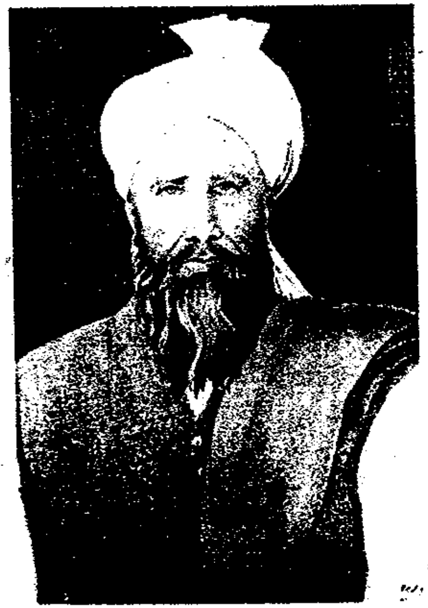

ستر ملي مبارز بایزید روښان

Ketabton.com

د چاپ چارې : علي محمد منګل
د باختر مطبعې چاپ

د بایزید روښان د زوکړې
د پینځه سوم کال دسیمینار په ویاړ

د افغانستان د علومو اکاډمي

فرحت المجتبی

د
بایزید روښان

سریزه اوسمون
د
سرمحقق زلمی هیوادمل

۱۳۸۵ هـ ش

(c) ketabton.com: The Digital Library

دبایزید روښان دزوکړې
دپینځه سوم کال دسیمینارپه ویاړ

دافغانستان د علومو اکاډمي
دژبو او ادبیاتو مرکز
کابل مجله

فرحت المجتبی

د
بایزید روښان

سریزه او سمون
د
سرمحقق زلمی هیوادمل

کابل افغانستان

۱۳۸۵ هـ ش

کتاب پیژندنه :

دکتاب نوم : فرحت المجتبی
ناظم : بایزید روښان
مهتمم : عبدالظاهر شکیب
خپرونکی : کابل مجله ، دژبو او ادبیاتو مرکز
د چاپ شمیر :۵۰۰ ټوکه
د چاپ کال : ۱۳۸۵ هـ ش
کمپوزر : نورگل منگل

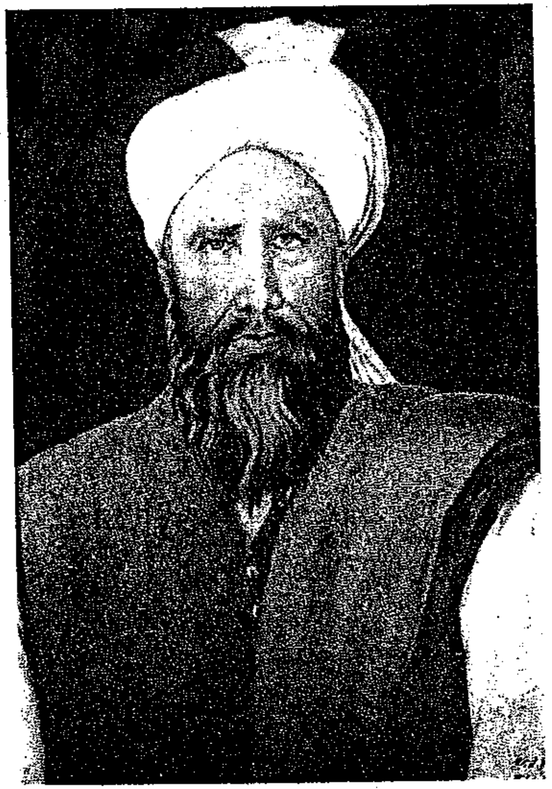

ستر ملی مبارز بایزید روښان

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحیم

فهرست

موضوع	مخ
د بایزید روښان فرحت المجتبي	۱
سریزه	۵
ماخذونه	۲۱
متن	۲۳

د بایزید روښان فرحت المجتبی

د افغانانو د یو ستر ملي او عرفاني نهضت مشر بایزید روښان د خپلي روښاني لارې د تبلیغ او د خپلو پیروانو د پوهاوي لپاره په پښتو ، دري ، عربي اوهندي ژبو ډیر منظوم او مسجع آثار لیکلي دي ،دتېرې شلمې پېړۍ دویمي نیماي کي دده د آثار و چاپ ته توجه شوي ، په کابل ، پيښور او اسلام آباد کي يي موجود اوموندلی شوي آثار چاپ شوي دي ، خيني آثار يي مکرر هم چاپ شوي دي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بایزید د آثارو یا دوني په ښینو لرغونو آثارو کي ، لکه دبستان مذاهب ، حالنامه او د ښینو ختیځ پوهانو په آثاروکي شوي دي خو د شلمي پیړی د دویمي نیمایي پوري یي څوک له وجوده نه وو خبر . د بایزید د خیرالبیان دوی نسخي هماغه مهال وموندل شوي یوه دبرلین نسخه چي توله په څلورو ژبو ده اوبله د حیدر آباد دد کن نسخه چي بشپړه ده اود خیرالبیان تول مطالب پکي په څلورو ژبو راغلي چي تر اوسه نه ده چاپ شوي.

تذکره دعلم یا (د علم رساله) اوفرحت المجتبی دواړه د شلمي پیړی په وروستیو لسیزوکي پیدا او چاپ شوي.

فرحت المجتبی د بایزید یوه کوچنو تي رساله ده چي د هندوستان د پایتخت دهلي په ملي میوزیم د تذکره د علم د نسخي د پای په، ٥٣ ـ ٥٥ پانوکي لیکل شوي ده. خط یي نستعلیق دی اولیکدود یي روښاني ،خطاط یي دروښانیانو د لاري پیروګل محمد روښاني .

دا رساله ما اول ځل په ١٩٨٣ م کال کي ولیدله ، دوي رباعي‌مي ښیني نقل کړي اود هندد کتابخانو پښتو خطي نسخو کي مي واخیستي . خو دوست شینواری دی الله تعالی و ښښي د هغه ښینو اشارو زه دي ته متوجه کړم چي دارساله هم لکه دعلم رساله د بایزید روښان ده، نومي څکه په ١٩٩١ کال کي دارساله توله نقل کړه او راسره وه . د پېښور د مهاجرت شپي وي ، ښاغلیو رفیع صاحب او سید صابر شاه صابر په ګډه (تلوسه) نومي مجله چاپو له ، له مایي دیوي اوږدی

مقالي غوښتنه وکړه، د فرحت المحتبی نقل ماله کابله له خان سره وړی وما دا نقل چي پرله راواړوه ، څوځله چي مي ولوست . د خطي نسخي پاني دوېنو د خوړنک له امله روغي نه وي پاتي نو څکه ښیني کلمات پکي مغشوش شوي وو ، مادغه رساله له خپلي وسي سره سم له سره ولیکله او چاپ ته مي آماده کړه ، یوه مقدمه ګوتي مي هم پري ولیکله .

په مقدمه کي ښیني خبري د اروابناد قلندر مومند د خیرالبیان تنقیدي مطالعه نومي اثر دمقدمي د هغه خبرو رد ته وقف شوي وي چي یي د بایزید روښان د تذکرهٔ علم په باب کښلي وي . زه نه پوهیږم چي اروابناد مومند به هغه وخت لوستي وي او که نه څکه زه د ده او دده د پیروانو په عکس العمل پوه نه شوم . اوس قلندر مومند صاحب مړدی ، خود لوستونکیود ذهن دروښانو لو او روښانه ساتلو په منظور د فرحت المجتبی په مقدمه کي د استاد مومند د خبروپه جواب کي لیکل شوي خبري پرېږدم.

ما د فرحت المجتبی د تلوسي د چاپ په مقدمه کي دا ژمنه کړي وه ، چي کله زه دا رساله په ځانګړي ډول چاپوم ، نو که د الله تعالی مرحمت مي ملګری و، نو ضرور به یو ځل بیا د دهلي دمیوزیم له خطي نسخي سره ګورم .

د مهربان ښښتن په فضل هند ته د ٢٠٠٥ م کال په سفر کي دا موقع برابره شوه چي ددهلي ملي موزیم ته ورشم او ددي رسالي د (تلوسه) مجلي چاپ ورسره

(c) ketabton.com: The Digital Library

مقابله کړم . دا ځل بیا ارشوم چي رساله په دقت بیا نقل کړم. ځکه هندوستان ته‌دتګ په وخت کي مي تلوسه پیدانه کړی شوه . خو داځل مي خپل نقل له خطي متن سره بیرته بیا مقابله کړه څه چي رانه پاتي وو ، ځیني کلمي رانه پاتي اویا سمي نه وي ضبط کړي په بیا کتنه کي مي هغه برخي هم سمي کړي.

روان کال د دلوپه میاشت کي د افغانستان د علومو اکاډمي له خوا د بایزید روښان د زوکړي د پنځه سوم کال د منطقه یي سیمینار په ویاړمي ددي رسالي د ځانګړي چاپ اړتیا حس کړه ، خو چي مي ولیدل داکاډمي جیب تش دی ، نومي بیاغوره وبلله چي دارساله، بیا د کابل مجله کي چاپ شي او پنځه سوه نسخي اضافي ورسره چاپ او د ځانګړي رسالي په توګه د سیمینار په مناسبت راووزي اود سیمینار ګډون کوونکیو ته وړاندي شي.

په همدي نیامت مي دا رساله بیا له سره وکتله په مقدمه کي یو ځای سموني وشوي خو په متن کی زما د ۲۰۰۵ کال د اخیستی متن له مخی کافی سمونی او زیاتونی راغلی ، امید دی چی تر لومړی چاپ دا چاپ بشپړ وي .

په پای کي د افغانستان د علومو اکاډمي له مشر استاد راشد د ژبو او ادبیاتو مرکز له مشر ښاغلي عبدالواجد واجد او د کابل مجلي له مسوؤل مدیر سرمحقق علي محمد منګل نه مننه کوم چي د دي رسالي چاپول یي ومنل .

سریزه

ددهلي دملي میوزیم په خطي نسخو کي په ۸۱/٤٤۱ نومره یوه نسخه موجوده ده. په دي نسخه کي د بایزید روښان دوي رسالي خطاطي شوي دي . خطاط یي ګل محمد روښاني دی، دی درشید آباد اوسېدونکی و او داکتاب یي د فرخ سیر د پاچهی په دربیم کال لیکلی دی ، چي غالباً به داسنه ۱۱۲۷ هـ ق وي (۱).

ناظم بایزید خپل دغه دوه اثره په عام دول رسالي معرفي کړي دي ، خو دواړو ته یي ځانګړي نومونه هم ورکړي دي ، هغه رسالي دا دي:

۱ـ تذکره : بایزید روښان ددي رسالي نوم داسي معرفي کړی دی :

داتذکره دعلم

رساله نمینه (۲)

ددهلي په نسخه کي بیادلوړ بیت لومړی مسری داسی ده : (داتذکره دعلم و عمل) اما په روښانیانو کي دارساله په تذکره مشهوره وه ، لکه چي ددي رسالي ددهلي میوزیم د نسخي د لومړی پاني په الف مخ کي غالباً دخطاط په خط کښل شوي دي :

الجزء تذکره میا روښان .

په خینو نورو آثارکي هم دارساله د تذکري په نامه یاده شوی ده ، چي وروسته به خبري پري وشي.

ددي رسالي دری خطي نسخي تراوسه لیدل شوي دي :

یوه نسخه یي د پښتو ټولنې وه ، چې په ۱۳۵۳ هـ ش کال کې ددې مؤسسې د مرحوم دوست محمد بریږ له ورڅه وو رانیولې وه . دانسخه د پیل له خوا بشپړه خود پای له خواناقصه ده .

بله نسخه راقم الحروف په ۱۳۵٦ هـ ش کې پیدا کړې وه چې دا نسخه د پیل له خوا لږې لوپډنې لرې او دپای له خوا بشپړه ده . اوس نه پوهېږم چې دانسخه به هم زما په تالا شویو کتابونو کې شامله وي او که به پاتې وي؟

دریمه نسخه یي ددهلي د ملي میوزیم ده . چې وینو خوړلې خودپیل او پای دواړو له خوا بشپړه ده . دا رساله تراوسه دوه ځله چاپ شوې هم ده .

لومړی چاپ یي د ۱۳۵۵ هـ ش کال دی، داچاپ د پښتو ټولنې دی ، چې متن یي ددې مؤسسې د ناقص الاخر نسخې په بنا تهیه شوی دی . ځنګه چې دا نسخه ناقصه وه ، نو ځکه یي نه نوم څرګندو اونه ناظم .

درسالې مدون اروانباد سرمحقق دوست شینواري (۱۳۷۲هـ ش مړ) رساله د(روښاني رساله) په نامه چاپ کړه اوپروقایه یي د ناظم نوم څرګند نه کړ، خو په مقدمه کې یي د خپلو څېړنو او له خیرالبیـــــــان سره د مقایسې له مخې دا کښلي وو،چې دارســــاله د بایزید روښان ده.

ددوهم چاپ متن یي د دریونسخوله مخې تهیه شو اومرحوم دوست شینواري په دې چاپ کې دا رساله (دعلم رساله) وبلله او پروقایه یي دناظم نوم صریح

بایزید روښان ولیکه، داځکه چې زما د کتابخانې او ددهلي دملي میوزیم په خطي نسخو کې د ناظم نوم ښکاره راغلی دی او ناظم ویلي دي:

دا تصنیف د میا روښاني دی — سړی دې یې ونغوړینه.

دالوړ ضبط زما د کتابخانې د خطي نسخې دی اوددهلي په خطي نسخې کې د ابیت داسې راغلی دی:

داتصنیف د پیر روښان دی

دخدای د پاره دې سازکاچې غلطي پکې مومینه (۳)

په دواړو ضبطونو کې دا خبره څرګنده ده ، چې دا رساله د بایزید روښان تصنیف دی او ظاهراً هیڅ ډول شک پرې ځوک نشي کولای .

دا چې اروښاد دوست شینواري په دوهم چاپ کې دا رساله " دعلم رساله" په نامه چاپ کړې ده ، دنامه په دې انتخاب کې به د ده پاملرنه درسالې هغه بیت ته وه، چې د رسالې په خاتمه کې راغلی دی او ما د مخه راوړ، اروانباد دوست په دې انتخاب کې په بیت کې راغلي د " تذکره " کلمې ته التفات نه دی کړی او علم یې دبیت له لومړي مسرې ځخه او رساله یې له دوهمې ځخه اخیستې او " د علم رساله" نوم یې پر خپل تهیه کړي متن ایښی دی ، حال دا چې دا رساله په تذکره مشهوره وه او بایزید هم تذکره بللې ده . ددې رسالې موضوعات خیر البیان ته ورته دي . په دې رساله کې هم د مسلمانۍ د پنځو بناوو شرح راغلې او د اوداسه ، لمانځه ، تیبانه ،روژې ، زکات او حج خبرې یې په کې

کړي دي او د سلوک مقامونه يې ښوولي دي . ددې خبرو ملاتړ د بايزيد په دې بيتونو کې هم موندل کيږي :

مـا هغه دي پکښې کوښلي
چې واړه د مقصود مسالې دينه
سړئ د خپل مقصود لپاره
دا مسـالې واړه زده کوينه
داسلام پنځه بنايې زده شي
باور کانئ چې ډيره يې لولينه (٤)

اروابناد دوست شينواري د اعقيده لرله ، چې بايزيد دا رساله تر خير البيان د مخه نظم کړې ده .(٥)

٢-فرحت المجتبی :

ځنګه چې دمخه يې يادونه وشوه د دهلي د ملي ميوزيم په ياده شوې مخطوطه کې په لومړنی رسالې پسې جوخته د بايزيد يوه کوچنوټې بله منظومه رساله هم موجوده ده (٦)، چې نظمونه يې ، لکه د بايزيد نور نظمونه د خوند نه دي او ماتې ګوډې لري.

دا رساله داسې پيل شوې ده :

مياروښان ويلي دي په عنايت د الهي
زه به دربيان کړم يو څو رباعي
هر چې يې کړده که شناخت يې پيداشي
کړده دې په اخلاص کا که ځوک يې پتيې
څوعالم تير شوی دی لا به پسې خي
په مرګ به واړه ومري ځوک دی نه کا ناميدي

په لوړ اقتباس کې درييم بيت په ټوله رساله کې د بايزيد په اصطلاح ترهري رباعي وروسته تکرار راغلی

دی . اودا هغه خصوصيت دی چې د بايزيد روښان په نوروپښتو آثارو کې هم ليدل کيږي ، لکه : په خيرالبيان کې ديو بحث په ترخ کې د بحث دبيلابيلو مسايلو د راوړو په ترخ کې د هر مطلب تر بيان وروسته دغه لاندې بيت تکرار شوی دی :

مرګ به ورشي وسړي وته ناګهان
نشته د سړي په دنيا کښې تل دتله مقام

دابحث چې تر همدې لوړ بيت لاندې پيل شوی دی په دنيايي چارو پورې اړه لري او بايزيد داسې شروع کړی دی:

"ګوره ددغه زماني آدميان غواړي دنيا او هر چې پکښې دي پرې مشغول دي ډير آدميان ځيني په کرل يا په بزرګاني يا په پونده ګلی يا په ترکش بندي، ځيني په نورو چارو مشغولي کا آدميان ..."

د خير البيان په همدې بحث کې يې د لنډو لنډو مطالبو تر بيان وروسته دغه لوړ بيت راوړی دی،چې په دې بحث کې ٢٦ خله دا بيت تکرار شوی دی (٧). همدا ډول په " تذکره" کې هم د بېلابېلو موضوعاتو تر بيان وروسته دا لاندې بيت په کابو ټول کتاب کې تکرار راغي :

مسکين ويلي دينه دا سړی دې يې نغوړينه

دا لوړ بيت په تذکره کې ٢٠ خله راوړل شوی دی. (٨) په فرحت المجتبی کې ټول١٧رباعي دوله نظمونه راغلي(٩) چې تر هر دغسې نظم لاندې هماغه يو بيت :

څو عالم تیر شوی دی لا به پسي ځي
په مرګ به واړه ومري څوک دي نه کا نامیندي

بیا بیا تکرار شوی دی ،که د تکرار بیتونه ورسره حساب کړو ، نو د رسالي ټول بیتونه ۵۱ کیږي .
دا رساله په دې ډول پای ته رسېدلې ده:

چي روح بیا مومي د خدایه قراري
خدایي رحمت به واړه دی له خپسر ګني
میا روښان ویلي دي دا رساله مي فرحت المجتبی
هرچي د کړده د پاره زده کا د ښو اثر بي وزره ته وریشي
څو عالم تیر شوی دی لا به پسي ځي
په مرګ به واړه ومري څوک دي نه کا نامیندي

د دې رسالي بله نسخه تر اوسه چیري بل ځای نه ده لیدل شوي اویا دا چي ما ته نه ده معلومه . په دې نسخه کي د رسالي متن ظاهراً بشپړ دی خو ځیني بیتونه او یا د بیتونو او مسریو ځیني کلمات د ویښو د خوړنګ له آمله له لوستو وتي ، ځکه په ظاهر متن کي ځیني بیتونه او مسری ناقصي دي .

دا رساله دروښاني لارې یو کوچنی او لنډ لارښود غوندي دی ، چي د لارې عمده تکي پکي امام الطریقه په دې نیامت راوړي او رانغښتي دي ، چي د دې لارې طالب ډیر ژر او په لږو الفاظو او جملو کي ددې طریقي له ځینو اصولو او ضوابط سره آشنا شيَ .

په دې رساله کي راغلي مطالب زیاتره خیر البیان ، تذکره او نورو اثارو کي هم راغلي دي ، همدا رنګه د کلماتو او لغاتو اشتراک هم په دې دریو واړو اثارو کي

ښکاره لیدل کیږي او متني قراین په دې ګواهي لي چي دغه دریواړه اثره (خیرالبیان ، تذکره او فرحت المجتبی) دې دیو سړي وي .

دا وي د بایزید هغه دوي رسالي چي ددهلي دملي میوزیم په خطي مجموعه کي محفوظي دي او ما په د مخنیو بحثونو کي لږې لږې معرفي کړي.

زما تېر وتنې

کله چي ما د هند د کتابخانو پښتو خطي نسخي نومې کتاب له پاره د هند د ځیني کتابخانو له پښتو خطي نسخو خپل اخیستي یادښتونه سره ترتیبول نومي یوه اشتباه دا کړي وه چي هلته مي فرحت المجتبی او (تذکره میا روښان) د یو ه کتاب دوه نومه بللي وو او د فرحت المجتبی نوم مي هم د بایزید تذکرې ته راجع بللی و او بله اشتبا مي داکړي وه ، چي د فرحت المجتبی نظمونه مي د نسخي د کاتب ګل محمد روښاني بللي وو (۱۰)

زه خپلي اشتبا ته هغه وخت متوجه کړل شوم چي کله ما له دهلي څخه د بایزید د تذکرې راوړی نقل اروابناد دوست ته ورکړ. څو دوی زما د نسخي او د پښتو ټولني د نسخي او دغه نقل له مخي ددې رسالي یو تحقیقي متن تیار کړي. که څه هم ما هغه وخت له تذکرې سره د فرحت المجتبی رساله کرده نه وه نقل کړي ، بلکه د پیل او پای څو رباعي مي یي نقل کړي وي ښاغلي دوست چي دغه څو رباعۍ کتلي وي نو یي دا عقیده

ښکاره کړه چې د دهلي په نسخه کې چې تر تذکرې وروسته ځینې رباعی راغلي دي دا هم د بایزید دي (۱۱) ما چې د اروابشاد دوست دا یادونه ولوستله او له رسالې (فرحت المجتبی) خپل اخیستي ناقص یادښتونه مې بیا په غور له سره وکتل نو د دغو ناقصو یادښتونو له بیا کتنې او هم د تذکرې په خاتمه کې د رسالې د نامه موجودیت په دې معتقد کړم ، چې دا دواړه بېلې رسالې دي او ځانته خپل نومونه لري او ورسره مې په ذهن کې د حالنامې دا خبره هم راوګرځېدې : " پیر دستگیر قدس سره به زبان افغاني قصیده ها و غزل ها و رباعیها و قطعه ها و مثنوي ها ساختند " (۱۲)

ترجمه : " پیر دستګیر (بایزید)په پښتو ژبه قصیدې ، غزلې ، رباعي ، قطعې او مثنویګانې جوړې کړې"

وروسته تر دې مې د خپلې دغې تېروتنې ازاله په دې ډول وکړه :

۱- د علم رسالې (تذکره) تحقیقي متن په۱۳٦٤ هـ ش کال د اشرف خان هجري د سیمینار په مناسبت چاپېده او زه ددې سیمینار علمي منشي وم ، ما باید د سیمینار د علمي کمیټې په نماینده ګۍ پر دې کتاب څه کښلي وای ما چې پر دې رساله کوم یادښت کښلی دی هلته مې د خپلې اشتبا یادونه وکړه (۱۳)

۲-په ۱۳٦۵ هـ ش کال کې مې " فرحت المحتبی او تذکره میا روښان یو کتاب نه دي " تر عنوان لاندې یوه ځانګړې مقاله ولیکله په دې مقاله کې ما نه یوازې د دې دواړو رسالو د نومونو سره ګډولو اشتبا یاده کړه

، بلکه " د هند کتابخانو پښتو نسخې " نومې کتاب کې چې ځینې نور اشتباهات له ما شوي وو ، هغه مې هم یاد کړل (۱٤).

۳-په همدغو وختونو کې مو د فرهنګ ادبیات پښتو دوهم ټوک تیاراوه، نو هلته مې هم دغه دوې رسالې سره بېلې معرفي کړې (۱۵).

اوس چې زه د فرحت المجتبی متن وړاندې کوم نو مې لازمه وبلله چې د خپلو هغو تېروتنو یادونه یو ځل بیا وکړم چې لندیز یې تاسې لوړ ولوست.

× × ×

زما په عقیده د بایزید ددغو دوو رسالو په باب په دې رساله ګۍ کې لازمې خبرې وشوې ، خو یوه بله موضوع چې له دې رسالو سره هم اړه لري بایده دې چې دلې یاده شي او هغه دا چې : د نومیالي لیکوال او شاعر ښاغلي قلندر مومند کتاب " د خیر البیان تنقیدي مطالعه " زما د کتاب " د هند د کتابخانو پښتو خطي نسخې " تر چاپ ځلور کاله وروسته په ۱۹۸۸ ع کال کې چاپ شوی دی. د ښاغلي مومند ددغه کتاب په مقدمه کې زما د یاد شوي کتاب او هم د دغو رسالو په باب ځینې یادونې شوې دي ، غواړم په دې ارتباط هم ځینې توضیحات ګرانو لوستونکو ته وړاندې کړم .

د ښاغلي قلندر مومند " د خیر البیان تنقیدي مطالعه " نومې کتاب ۱۹۷ مخیزه مقدمه ډېرې د کار خبرې هم لري او ځینې داسې نکتې یې ځیرلي دي چې یا خو د نورو پام ورته نه دی شوی او یا دا چې ځینو یوازې

اشاري ورته کړي دي او دوی بیا پر هغو ښه بحثونه کړي دي . ددغو ښو او جالبو بحثونو تر څنګه په دي مقدمه کي ځیني داسي بحثونه هم زمونږ د ځینو فرهنګي شخصیتونوپه ادرس ځیني داسي خبری هم شته چي باید نوری هم په سره سینه وڅیړل شي او د کره کتني د جهان شموله ادابو او نورمونو په رڼا کی بحث باندي وشي . د هغو بحثونو موقع دا نه ده، ځکه دا رساله ددغسي اوږدو بحثونو حوصله نه لري،اما د هند د کتابخانو خطي نسخي نومي کتاب متعلق چي په دي مقدمه کي څه راغلي دي ، په هغه ارتباط خپل معروضات په لاندي ډول وړاندي کوم :

۱-ښاغلي قلندر مومند چي په دي مقدمه کی د بایزید روښان د زوکړي او مرګ د کالونو د پیداکولو کوم کوشش کړی دی ، دا په خپل ځای کي غنیمت کار دی ، خو ورسره دا باید ووایو چي له ننه ډیر کالونه د مخه (۱٦) استاد پوهاند رښتین د حالنامي تر لوست وروسته د بایزید د زوکړي پر مروج تاریخ ۹۳۱ د شک اظهار کړی و اوما هم چي دهند د کتابخانو خطي نسخي په تعلیق کي پر حالنامه یاد ښت خپور کړی دی (۲۸۷مخ) هلته مي د استاد رښتین دغه شک ته اشاره کړی ده، دغه رنګه د بایزید د مرګ د کال په باب د فاضل استاد پوهاند عبدالشکور رشاد غنیمت مقاله د ۱۳۵۵ هـ ش کال په اواخرو کي خپره شوه (۱۷) خو د خیر البیان تنقیدي مطالعه مقدمه کي د ښاغلي قلندر د بحث دا برخه په دي ساحه کي د نویو انکشافاتو دبررسی سره

مله ده . د دي ساحي له انکشافاتو څخه یو انکشاف د خیر البیان د دوهمي پیدا شوي نسخي اختتامیه لیکنه ده ، چي له هغي څخه یو تاریخ په لاس راځي ۹۸۳ هـ ق . څنګه چي د بایزید د مرګ په ګنو ورکړ شویو تاریخونو کي یو تاریخ دا هم راغلی و ، او بله خبره دا وه چي هلته د آغاز له کلمي سره بله جوخته کلمه هم نه وه نو ما په احتمالي ډول ولیکل: " له آغاز میاروښان څخه مطلب ښایي د بایزید د مړیني شپږنویم کال وي ..." دافغانستان په ادبي څیړنو کي چي په دغه لهجه څوک څه ولیکي ، نو له هغي څخه خو دا مرادیږي چي لیکونکی پر مساله سل په سلو کي مطمئن نه دی ، له " ښایي څخه موږ د احتمال او امکان مطلب اخلو ؛ نه پوهیږم چي په پیښورکي په څه مقصد استعمالیږي ؛ دا چي زه په دي نظر باوري نه وم له هغي سوالیي (؟) څخه هم ښکاري چي ما د همدي بحث په خاتمه کي وراچولي ده (د هند د کتابخانو پښتو خطي نسخي ۲۱٤مخ).

همدارنګه د هند د کتابخانوپښتو خطي نسخي په ۲۰۷ مخ کي چي ما د بایزید د زوکړي او مړیني سني ښوولي دي هلته مي هم سوالیه ورسره ایښي ده ، لکه (۹۳-۹۸۳ ؟).

له دي بیان څخه مقصد دا دی چي هلته ما احتمالاتو ته ځای پریښی دی او مطلق حکم مي نه دی کړی اما ښاغلي مومند زما دا ګماني نظر په خپله مقدمه کي داسي تفسیر کړی دی :

(c) ketabton.com: The Digital Library

"ښاغلي هيواد مل له دي تر قيمي نه دا نتيجه راوباسي چي په ۱۰۷۹ کې د بايزيد انصاري د وفات ۹٦ کاله پوره شوي وو اوهم په دي بنا دا اندازه لګوي چي د بايزيد انصاري دو فات کال ۹۸۳ هـ دی " (۱۸) خبره دا ده چي نقادان د احتمالي او ګماني نظرياتو او مطلق حکم تر منځ حد ته قايل دي ، دواړه يو ډول نه ارزيابي کوي.

۲-بله خبره چي د هغې مقدمې په ارتباط دلته وړاندې کوم دا ده، چي د ښاغلي مومند د دې مقدمې په ۱۲٦-۱۳٦ مخونو کې د بايزيد پر تذکره خبرې شوي دي او د دې بحث په نتيجه کې دوی ويلي دي:" د ديو ټولو خبرو په رڼا کښې زه ويلی شم چې د روښاني رسالې کښې لا داخبره په حتمي طور فيصله شوې نه ده چې دا د بايزيد روښان تصنيف دی " (۱۳٦ مخ) دا چې مومند صاحب دا رسالې (تذکره او فرحت المجتبی)د بايزيد ګڼي او يا يې نه ګڼي دا ددوی خپله خوښه ده، مګر دوې نکتې چې د دې بحث په ترڅ کې راغلي دي هغه زه دلته ضرور يادوم:

الف : ښاغلي مومند د مقدمې په ۱۲۹ مخ کې کښلي دي :

" ښاغلي هيواد مل دا هم نه دي ويلي چې د دويمې نسخې (چې دوی په ۱۳۵٦ هـ ش موندلې وه دا شعر:

"دا تصنيف د مياروښان دی+سرې دې يې ونغوړينه "

د ډهلي ملي موزيم په نسخه کې شته او که نه؟.

زه بايد دوی ته په ډير ادب عرض کړم چې د هند د کتابخانو خطي نسخي نومې کتاب د ۲۳ مخ په وروستيو سطرونو کې راغلي دي :

پای : دا تصنيف د پير روښان دی

د خدای دپاره دې ساز کا چې غلطي بيا مومينه

ب : ګران مومند صاحب په ۱۳۱ مخ کې ليکلي دي: " خو زما په خيال د دې رسالې د بايزيد روښان سره د نسبت نه لرولو له ټولو لوی دليل دا دی چې په حالنامه کې هيڅ ذکر نشته او هر څوک چې حالنامه د بايزيد روښان او د هغه د تحريک په باب له تر ټولو لوی سند ګڼي ، هغوی د يوې لمحې د پاره دا رساله د بايزيد ليک نه شي منلی ".

زه بيا هم د ګران مشر قلندر مومند خدمت ته عرض کړم ، چې دا کتاب په حالنامه کې ياد شوی دی ، لکه چې ما د دې بحث په د مخنيو برخو کې يادونه وکړه دا رساله (چاپي نسخې : روښاني رساله ، د علم رساله) په روښانيانو کې په تذکره مشهوره وه ؛ په حالنامه کې راغلي دي : " ... اکثره اوقات احداد جيويه ياران ميفرمود هرکس که تذکره پير دستګير نداند بايد بياموزد ، که هنګام شهادت من نز ديک رسيده است و از ميان شما خواهم رفت جمعيت شما پريشان خواهد شد،اګر با مردم اغيار درخوريد شما را از علم شريعت بپرسد تا جواب با صواب بدهيد..."(۱۹) .

ترجمه : زياتره وختونه به احداد جيو يارانو ته فرمايل : هر څوک چې د پير دستګيرپه تذکره نه

پوهیږي نو ښایي چې یې زده کړي . زما د شهادت وخت نږدې شوی دی ستاسي له منځه تلونکی یم ، ستاسي دله به خواره شي که له اغیارو سره مخامخ شئ او له تاسونه د علم شریعت پوښتنه وکړي نو تاسي یې باید سم ځوابونه ورکړئ ".

ښایي خیني ښاغلي د حالنامي په لوړه اقتباسي توته کې د (تذکره) له کلمي څخه د بایزید ژوند حالات مفهوم واخلي ؛ که احیاناً له چا سره داسي تصور پیدا شي نو به ځواب په دې دلایلو کېږي: د حالنامي لوړی اقتباسي توتې دا جمله : " شما را از علم شریعت بپرسد تا جواب با صواب بدهید" په خپله موږ ته راښيي چې له (تذکره) څخه مراد د بایزید روښان یو داسي کتاب دی چې د شریعت علم په کې شوی دی او دویم دا چې دا تذکره میا روښان یا د چاپي علم رساله نومي اثر کومه نسخه چې ددهلي په ملي میوزیم کې خوندي ده . د دې نسخي د لومړی نسخې پاڼي په الف مخ کې کیښ لوړي ته په سره رنګ کښل شوي دي:

الجذء تذکره میاروښان.

له دې نامه هم پوره څرګند ده چې تذکره همدا د علم رساله ده، چې دا د تذکرې یو جز ده او نورې اجزاوې به یې هم وي.اوس نو که چا چاپي (روښاني رساله یادعلم رساله) لوستي وي د حالنامي د لوړی اقتباسي توتې په رڼا کې دا ورته صفا ښکاري چې دا رساله د بایزید خپله رساله ده او د دې رسالي د وروستیو پیداشویو دوو خطي نسخو- په پای کې دا بیت :

دا تصنیف د میاروښان دی
سـ‍ـــــــري دي يي نغوږينه

چا ورزیات کړي نه دي بلکه د بایزید خپل دی .

بله خبره چې په دې ارتباط زه کوم دا ده چې د خیر-البیان په تنقیدي مطالعه ۱۲۸ مخ کې د بایزید د بلې رسالي فرحت المجتبی د سر رباعي نقل شوي ده او تری لاندې مشر قلندر مومند لیکلي دي : " د دې شعرونو د انتهایي ټیټ میعیار سره ..." په دې برخه کې باید زه زیاته کړم د روښان پښتواثار یو هم هنري او ادبي ارزښتونه نه لري ، یو سړی چې په مسجع نثر د څه لیکلو توان لري که هغه د کومي موضوع د نظمولو زیار وباسي نو به دغسي نظمونه ولیکي ، لکه چې په فرحت المجتبی او تذکره کې دي . د روښان اثر لکه چې موږيې د مخه یادونه وکړه اکثره مسجع نثرونه او مات ګوډ نظمونه (نظم د دې ځای په اوسنی اصطلاح نه بلکه د شرقي فرهنګ د لرغوني او اوسنی معمولي اصطلاح مطابق) دي ، چې حتی د نظم ټول شرایط او ارکان هم په کې بشپړ نه دي ،د شعریت خو څرک پکښې نه لګي. د ادبیاتو له اوسنیو تعابیرو سره سم د روښاني اثر په ادبي تاریخ کې حتی د مطالعي ځای هم نه لري، اما دا چې د ی د یو نهضت سرلاری دی موږ ار یو چې دی او د ده اثار هېر نه کړو .

د بایزید د دې رسالي د سر او پای څو رباعۍ ما اول ځل په ۱۹۸۳ع کال کې نقل کړي وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ۱۹۹۰ ع کال کي مي دغه رساله ګی ګرده نقل کړه او بیا مي نقل له اصل سره وکوت ، البته اصلي نسخه وېنو خوړلي ده څیني بیتونه او دځیني بیتو کلمات یي له لوسته ایستي دي ، کومي برخي چي د نقل ور وی هغه مي نقل کړي ، د رسالي موجود اصل متن ګراني ډیري درلودي مایي په نقل کي خپل کوښښ کړی دی کله چي دا رساله مستقله چاپېږي ، نو بویه چي یو خل بیا له اصل سره وکتل شي، دا نقل له ما سره څلورکاله پروت و او اوس مي له دغو یادونو سره په دي نیامت نشر ته وراندي کړ، چي زموږ فرهنګي حلقات ورخبر شي ، نورنو نه زهٔ د دي رسالي مدافع یم ، او نه له چا سره په دي ډول بي ګټو شخړو کی له اصلي فرهنګي کارونو خان و باسم ، که څوک یي مني یو خل یي کور ودان او که یي نه مني دوه خله یي کور ودان دا وروستی خبري مي خکه وکښلي ، چي پر موږ د پښتني معاشري خیني خصایص دومره غالب دي ، چي حتی علمي او فرهنګي کارونه مو هم تر خپل اغېز لاندي راولي او د خپل ضد دتر سره کولو له پاره لمر په دوه ګوتو پټوو او د خپلي ادعا د ثبوت له پاره داسي دلایل لټوو ، چي د نقد او تحقیق له هیڅ روش سره سمون نه لري .

ماخذونه :

(۱) هیواد مل ؛ زلمی : د هند د کتابخانو پښتو خطي نسخي ، پښتو ټولنه ، کابل د ښوُوني او روزني مطبعه ؛۱۳۶۳ هـ ش ، ۲۲ـ۲۴ مخونه .

(۲) روښان ؛ بایزید : د علم رساله ، د سرمحقق دوست شینواري په زیار ، پښتو ټولنه ، کابل ، دولتي مطبعه ،۱۳۶٤ هـ ش ، ۷۹ مخ .

(۳) همدغه اثر ، ۸۰ مخ .

(٤) د علم رساله ، ۸۰ مخ .

(۵) دوست شینواری د روښاني رساله مقدمه ، د علم رساله مقدمه ؛ ی مخ.

(٦) دا رساله تر تذکري وروسته د خطي نسخي په وروستیو پاڼو کي خطاطي شوې ده .

(۷) بایزید ، روښان خیرالبیان ، د حافظ عبدالقدوس قاسیمي په زیار ، پښتو اکیډیمي ، پیښور (دوهم چاپ) جدون پریس ، ۱۹۸۸ ع ، ۱٤۹ـ۱۶۲ مخونه.

(۸) د علم رساله ، ۱۲ـ ۷۳ مخونه .

(۹) دهند د کتابخانوپښتو خطي نسخي په ۲۳ ؛ ۲۱۹ مخونو کي ما د فرحت المجتبی د حاضري رسالي شکلي سکښت په ولسي آهنګونو برابر بللی دی . ماله هري رباعۍ وروسته راغلی تکراري بیت هم له رباعۍ سره مربوط ګڼلی دی چي که دا بیت له دغو رباعۍ ډوله نظمونو سره یو ځای شي نو بند تري جوړېږي، حال دا چي د رسالي شکلي سکښت د رباعیاتو په کالب کي اوډل

شوی دی او تر هري رباعی وروسته هماغه یو بیت بیا بیا تکرارېږي .

(۱۰) د هند د کتابخانو خطي نسخي ، ۲۲۰ مخ .

(۱۱) شینواری ، سرمحقق دوست : بایزید روښان د هنر او شعر په ډګر کي ، ژوندون مجله ، د ۱۳٦٤ هـ ش ٦ ګنه، ۷ـ۸ مخونه.

(۱۲) مخلص ، علي محمد : حالنامه ، به کوشش نورالله ولسپال ، اکاډمي علوم افغانستان ، کابل ، ۱۳٦٤ هـ ش ،۳۵۹ مخ.

(۱۳) هیوادمل ، زلمی : د اشرف خان هجري د سیمینار علمي سکرتریت یادوني ، د علم رساله ، الف – و مخونه.

(۱٤) هیوادمل ، زلمي : فرحت المجتبی او تذکره میا روښان یو کتاب نه دي؟ کابل مجله ۱۳٦۵ هـ ش ، ۹ـ۱۰ ګنه ، ۹٤ـ۱۰۲ مخونه .

(۱۵) هیوادمل ، زلمی : فرهنګ ادبیات پښتو ، ج ۲ ، کمیته دولتي طبع و نشر ، کابل ، مطبعه دولتي ص ص ۱۱۱، ۱۵۲.

(۱٦) کابل مجله ، ۱۳٤۳ هـ ش کال ،۲ ګنه ، ۷ مخ.

(۱۷) رشاد ، پوهاند عبدالشکور : د خیر البیان مولف په کوم کال مړ دی ؟ زیری، (مجله) ۱ ګنه ۱۳۵۵ هـ ش ، حوت .

(۱۸) مومند قلندر : د خیر البیان تنقیدي مطالعه ، چاپ ځای ، پیښور ،۱۸۸۰ع ، ۱٤ مخ.

(۱۹) حالنامه ، ٦۱۹ مخ.

متن

بسم الله الرحمن الرحیم

میاروښان ویلي دي په عنایت د الهي
زه به دربیان کړم یو څو رباعي
هرچې پې(۱) په کړده(۲) که شناخت یي پیدا شي
کړده په اخلاص وکا (که) څوک یي پتېبي(۳)
څو عالم تیر شوی دی لا به پسي ځي
په مرګ به واړه ومري څوک دي نه کا نامیدي

× × ×

د دی زماني (۴)سرې ولې پسو(۵) بې غم وي
چې بې فهمه چارې کاندي او بې فهمه وایي(۶)

---

(۱) پې = پرې
(۲) کړده چار، عمل (پښتو – پښتو تشریحي قاموس)
(۳) پتېبل : اراده کول ، نیت کول ، دا لغت د پتېبنه په بڼه کابو لس ځایه په تذکره کي هم استعال شوی دی لکه : د تن زکات دغه دی – که څوک یي پتېبنه
(٤) اصل: زمانه
(۵) پسو : هسې ، هسې شان (زړه پانګه ۱۱٦).
(٦) اصل : بې فهم چار کاندي او بې فهم و وایي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

په هر یو سري پوري فرښتي مو کلي(٧) دي
هره وینا هره چاره(٨) د دیو سړي کښي(٩)
څو عالم تیر شوی دی لا به پسي ځي
په مرګ به واړه ومري ځوک دي نه کا نامیدي

× × ×

د دنیا چار کښي د کاندي هتیاتي (١٠)
بل په دفتر کښي (بي)(١١) بدي نه ډیریږي
ویره د قهار دي په زړونو کښیباسي(١٢)
توبه دي په پیرو کا بي توبه د ي نه اوسي(١٣)
څو عالم تیر شوی دی لا به پسي ځي
په مرګ به واړه ومري ځوک دي نه کا نامیدي

---

(٧) موکل : یو کار ته ګمارل شوی (عمید)
(٨) اصل : هر وینا ، هر چاره
(٩) کښل : لیکل ، کښي = لیکي.
(١٠) هتیاتي : احتیاطي ، په خیرالبیان کي هم دغه لفظ په دي ډول لیکل شوی دی ، لکه : دا په غسل فرض دی په هتیاتي آدمیان (خیرالبیان ٢٨٨ مخ).
(١١) بي : به یې
(١٢) اصل : ویر د قهار ؛ زړون ؛ کښیباسل : ننه ایستل ، داخلول .
(١٣) په خیر البیان کښي د پیر تمام د طلب په بحث کي راغلي دي : په ده دي یقین کا ، پر لاس دي توبه کا.
(خیر البیان ٣٤٠ مخ).

× × ×

مرګوتی درسیږي ناګاه به دریشي
څو رنګه عذاب دی دا سړی دي پتېیي
هر چي نور وکا؛ هغه که څه پیر وایي
وړاندي ګناه به واړه خواجه خدای وربخښي
څو عالم تیر شوی دی لابه پسي ځي
په مرګ به واړه ومري ځوک دي نه کا نامید ي

× × ×

ښه کړده اختیار کړه ترو(١٤) پرېږده بدخویي
بکی به دي په نیکی بدل شي
څلور دي منزولونه دا سړی دي پتېي
په هر منزل باور کړه نوري نوري چاري دي
څو عالم تیر شوی دی لا به پسي ځي
په مرګ به واړه ومري ځوک دي نه کا نامیدي

× × ×

---

(١٤) ترو : نو (زړه پانګه).
× کله مي چي د دي فرحت المجتبی دا ترتیب شوی متن بیا له اصل سره مقابله کړ . هلته په دي مسری کي زما د ترتیب کړي متن کښي د (بدي) کلمه (بکی) ده . بیامي اصل ته ترجیع ورکړه او د اول چاپ بدي مي په (بکی) واړوله . د (بک) کلمه فرهنګونو د ژړا او انګولا په معنی اخستې ده .

(c) ketabton.com: The Digital Library

شريعت د رسول وينا ده طريقت كړده د نبي (۱۵)
حقيقت د نبي حال دی معرفت اسرې دې د نبي
چې په پنځه بنا كړده كه شريعت په ځای شي(۱۶)
چې په شريعت كښې ثابت شي هغه دهٔراه د سرې
څو عالم تير شوی دی لا به پسي ځي
په مرګ به واړه ومري څوک دي نه كا ناميدي
× × ×
چې په هغه لار روان شي طريقت په ځای شي
چې په لاره كښې ودرېږي و منزل نه تير شي
طاعت دي په پاكي كا(۱۷) ترو د نه كا كاهلي
ژبه هر اندام دي په طاعت مشغول لري
څو عالم تير شوی دی لا به پسي ځي
په مرګ به واړه ومري څوک دي نه كا ناميدي
× × ×
له هغ ژبي له هغ اندام چې په دنيا مشغول لري
له هغ ژبي اندام به دي چې د خدای طاعت كې كړي

(۱۵) د شريعت ور مندن ګفتار د پيغمبرانو دی (خيرالبيان ۳۸٤) . همدا رنګه په خيرالبيان كي راغلي دي : شريعت وينا او طريقت چار د پيغمبرانو ده × په خير البيان كي راغلي دي : حقيقت دی حال د پيغمبرانو (خير البيان تنقيدي مطالعه).
(۱۶)خير البيان كې راغلي دي: ګوره دشريعت ورمندن ګفتارديپغمبرانو دی اوچارديپنځه بنياددمسلمانی ده.
(۱۷) اصل : وكا

په شريعت د روان وي حقيقت وته دې ځي
....(۱۸)
څو عالم تير شوی دی لا به پسي ځي
په مرګ به واړه ومري څوک دي نه كا ناميدي
× × ×
د حقيقت كړده وكاندي چې و حقيقت دی ورسي
كړده يې دايم ياد چې هردم يي د يار وي
په خپل ذكر دي ذاكر (۱۹)نو يقين رښتيا لري
هر چه شته په دواړه جهان له دويي كسي يكښني

څو عالم تېر شوی لا به پسي ځي
په مرګ به واړه ومري څوک دي نه كا ناميدي(۲۰)
× × ×

چې په حقيقت ثابت شي زړه يي بيا مومي صافي
له حقيقت درون شي ترو دي قدم په وړاندې ږدي

(۱۸) دا دوې مسرې وينو خوړلي او له منځه تللې دي.
يوه مسرې يي ما په دويم خلي مقابله كي بيامونده .
(۱۹) اصل : د امزانو
(۲۰) دا مسرې په دويمه كتنه كي راوړ شوه.

دلیروني(۲۱) بویه چې په لار د هادي ځي
ځو معرفت نه مومي له منزل نه دریږي
ځو عالم تیر شوی دی لا به پسي ځي
په مرګ به واړه ومري ځوک دي نه کا ناميدي

× × ×

پنځه خنس(۲۲) عارف دی که ځوک يي پتيي
واجد ، سامع ، واصل دی یګانه چې ساکن شي
دی زر(۲۳) په دید ویني واجد د دی هستي
خپسر(۲۴) دی دی هستي کښي نه کسي
ځو عالم تیر شوی دی لا به پسي ځي
په مرګ به واړه ومري ځوک دي نه کا ناميدي

× × ×

(۲۱) خیرالبیان : ګوره ورمندن په طریقت کښي په لېروني...لېروني:لاروی :
(د خیر البیان تنقیدي چاپ) .
(۲۲) خنس : خپل ، ډول ، نوع . په خیرالبیان کي راغلي دي : " عارف واجد ، مقرب ، واصل، موحد ، مسکین"
(۲۳) د مسرۍ د سر کلمات مغشوش دي .
(۲٤) خپسر : ځان. خپل ځان (زړه پانګه ۲۷۷) دا مسرۍ هم په دویمه مقابله کښي سمه شوه .

په هیبت دي دا سرې چې دایم د یار وي
(۲۵)....................................
غافلان دي لکه مړي ذاکران لکه ژوندي
(۲٦)....................................
ځو عالم تیر شوی دی لا به پسي ځي
په مرګ به واړه ومري ځوک دي نه کا ناميدي

× × ×

دی یو پاک دریاب دی هر چې په دي کښي وي
هسي بې پایان چې حد پایان نه لري
واجد خپسر په خدای ، خدای په هر ځه کښي ویني
خلاص به نشي له دیداري که د دیدار يي فهم لري
ځو عالم تیر شوی دی لا به پسي ځي
په مرګ به واړه ومري ځوک دي نه کا ناميدي

× × ×

دواجدان بویه چې په وړاندي روان شي
له یا نه دي نه دریږي ځو عارف سامع نه شي
سامعان د هر آواز په تسبیح يي پوهوي
هر آواز چې آواز يي په تسبیح فهم لري
ځو عالم تیر شوی دی لا به پسي ځي
په مرګ به واړه ومري ځوک دي نه کا ناميدي

(۲۵) (۲٦) دا دواړه مسرۍ له منځه تللي دي . په یوه مسرۍ کي ځه داسي کلمات شته چې زه يي په سم لوست بریالی نه شوم .

(c) ketabton.com: The Digital Library

دسامعان (۲۷) بويه چې په وراندې روان شي
له يا نه دې دريږي خو له حقه واصل شي
دواصلان (۲۸) بويه چې خو دې دوري (۲۹) كوي
واصلان دڅهره چار كه له خدايه (۳۰) هسې شي
خو عالم تير شوى دى لا به پسې ځي
په مرگ به واړه ومري خوک دې نه كا ناميدي

× × ×

واصلان بويه چې په وراندې روان شي
له يا نه دې نه دريږي خو نه مومي يگانگي
يگانه دي كاندي كړده د يگانگي
نه هغ پورې چې بيا مومي له خدايه قراري
خو عالم تير شوى دى لا به پسې ځي
په مرگ به واړه ومري خوک دې نه كا ناميدي

× × ×

چې روح بيا مومي د خدايه قراري
خداى به واړه دى خپسر كښي
مياروښان ويلي دي دا رساله مي فرحت المجتبى
هر چې د كرده د پاره زده كا د ښو اثر بې زره نه وربشي
خو عالم تير شوى دى لا به پسې ځي
په مرگ به واړه ومري خوک دې نه كا ناميدي
دارساله د گل محمد له لاسه وكښ

---

(۲۷) اصل :وسامعان (۲۸) اصل : دواصلان (۲۹) دلته په يوه كلمه نه يم پوه زما په نقل كي ښه نه ده راغلي. په دريمه كتنه كي سمه شوه (۳۰) اصل : ولخدايه.

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library